

KÄRLEKSKRIGAREN, GRISEN OCH VÅLDET

EVA LUNDBLAD

Varför är det så svårt att tala om våld? Att skriva *Den sista grisen* ”var att flytta ut det som hände, ut ur mig”, tillkännager författaren Horace Engdahl i *Dagens Nyheter* (DN 26/3 2016). I bokens första del, där han skriver om ”våldsamheten hos den framvällande ilskan”, är merparten av fragmenten personliga, säger han, de tillkom i samband med skilsmässan från Ebba Witt-Brattström. Ändå svarar han ”Inga kommentarer” på frågan om författarens eventuella fysiska våldsamhet. ”Meningslösa” är de, sådana frågor (DN 26/3; *Svenska Dagbladet* 20/3 2016). Professor Ebba Witt-Brattström sade i sin tur att hon använde ”egna erfarenheter som litterärt material” i punktromanen *Århundradets kärlekskrig* (DN 12/3 2016): ”Hans brott är ett konglomerat. Våld, hot om våld. Hån och förnedring”. Även om Ebba Witt-Brattström då kallade boken ”min äktenskapsskildring” (*Expressen* 3/2 2016), har hon under debattens gång bestämt sig för att boken ändå inte är självbiografisk (till exempel i *Vi* nr. 9, aug 2016).

Normaliseringsmodellen

Våldet i Ebba Witt-Brattströms *Århundradets kärlekskrig* har nonchalerats och bagatelliserats även i recensioner, omnämnanden och debatt – nämnts, ja visst, pliktskyldigast som i förbifarten av en illa berörd skribent som sen lägger fokus någon helt annanstans. Låt mig göra det som så många har väjt för i talet om denna bok, gräva fram bokens eget fokus, ”vårdskonglomeratet”, och med våldets normaliseringsprocess som spegel titta närmare på bokens ”Hon” och ”Han”. Våldets normaliseringsprocess är en modell jag har utvecklat, och som teori är den naturligtvis något annat och mycket mer abstrakt än det konkreta, levda (vålds)livet i all sin mångfald. I sin rena, komprimerade form begreppsfasta nämnda modell att när fysiskt våld upprepas, trappas upp och tenderar att bli grövre, kopplas det samman med

andra former av våld, hot och annan kontroll – till ett våldskonglomerat. Och man kan tala om en våldsprocess. Under ständiga förskjutningar av gränser och livsutrymme illustreras hur det att leva i en våldsam relation förändrar de involverade parterna och förhållandet mellan dem, inklusive deras (om)tolkningar av våldshandlingarna som successivt får nya betydelser (se till exempel Lundgren 1992, 1993, 1995, 2001).

Denna form av våldsutövning, i svenskt sammanhang kallat kvinnofridsbrott, ingår i milstolpen *Kvinnofrid* (SOU 1995:60 och prop. 1997/98:55) som omfattar flera typer av könade våldsbrott. Våldets normaliseringsprocess blev kvinnofridsbrottets teoretiska resonansbotten.

Genom en intertextuell läsning av *Århundradets kärlekskrig* (Witt-Brattström 2016) och *Den sista grisen* (Engdahl 2016) samt intervjuer och uttalanden i tryckta medier är syftet med denna text att illustrera hur svårt det är att tala om våldets meningsskapande innebörd. De citat som används i analysen har valts ut för att de dels synar våldet, dels döljer det. I det följande redovisas hur "Hon" och "Han" i *Århundradets kärlekskrig* kan förstås med normaliseringsprocessen som teoretisk spegel. Med fokus på följande analytiska dimensioner i normaliseringsmodellen: *den växlande handen som ömsom slår och ömsom tröstar, vreden, samt genuskapandet*, analyseras därefter Hon, Han och även jaget i *Den sista grisen* samt författaren Horace Engdahls egen röst. Avslutningsvis återkopplas till problemet med våldet som ständigt tycks försvinna.

Våldet som process

Århundradets kärlekskrig avviker från den teoretiska modellen genom att man som läsare får intrycket att våldet är där hela tiden, det smyger inte igång. Men ur det kaos våldsupplevelsen beskrivs som – och är – kan ändå en briserande process gestaltas, med hjälp av ordalydelsen till bokens "Hon" och "Han" såhär:

Det levda parlivet startar för "Hon" med livet som kärlek, lyckan i barnens spring när "du spelade för mig medan jag stod i det mörka köket". Hon offerar för kärleken, tror hon, ger med glädje och självklarhet – med övertygelsen om att "kärleken är livet". Så följer mannens framgång – där är hon hans bollplank, serviceinrättning, *all inclusive*.

"Du lyssnar inte på mina svar", tycker "Han" och börjar betrakta henne annorlunda. "Du är galen" säger han när hon vägrar ta emot den statistroll han i bästa fall tilldelar henne. Spela inte moralens väktare, jävla kärring – han tål inte denna provokation. Rasar. Hon irriterar honom till bristningsgränsen även när det är han som knuffat ner henne på köksgolvet och hon ber för sig.

Hon vädjar, möts av hån, förakt, hot, vredesutbrott – ”sluta lipa” – våld. ”Förlåt min brutalitet. Men du är skenhelig”. Skuldfrågan är ointressant, säger han. Förlåtelse, *jag*? ”Jag måste ingenting”.

”Jag har inte misshandlat dig” säger han, ”några dussin örfilar och spar-kar”; en misshandlad kvinna är i det minsta lite intressant. Kastar laptoppen nedför trappan, låser henne ute – var sova? Hon känner ensamheten och ”inälvsmaskarna” som kryper och gör något med henne. Hon är misslyckad, en dvärg som han också säger. Dvärgen mot Titanen.

”Vem skriker så konstigt?” hinner hon fundera innan hjälpen kommer. Det utvecklas en regim där han detaljstyr. Tänkandet är endast för den orädda lär hon; det blir även farligt att knysta. Han kastar tekoppen mot henne, låser handlovarna, tar struption. Syrran ser blåmärken, medan han tycks se en blåslagen ömhet hos henne. Så har han lyckats – hon har blivit hans lilla hund.

”Du är inte frisk i huvudet”, spritt galen, ingen shrink i världen kan göra människa av henne. ”Du är ingen riktig kvinna”, ett halvkön med manliga könshormoner. ”Jävla uppblåsta lilla fitta”. Olustcontainer. *Han* är trött på att känna sig fel. En glad kvinna vill han ha, och god, men hennes ”professionella fåfånga” skuggar för solen och värmen som han behöver. Du ska gilla min högfärd. ”Men får då inte en man längre vara en man?” ”Jag tål ingen kritik. I min värld är jag rätt”, jävla fitta. Ständigt denna uppblåsta fitta.

Hon förlåter de stukade fingrarna, hon överlevde trots allt när han slog ner henne i badrummet. ”Mannen i mitt liv”, hon älskar honom ju. På gränsen till att bli ”obduktionspreparat” orkar hon inte längre be morgonbönen, ”Gode Gud ge mig mod” – att tåla våldet.

Så ter det sig inne i våldskonglomeratet. Den gudalika Han och ett förin-tat Hon. Hon som hade trott han var hennes like, någon att kunna möta – och en ”Gudars like”. Att livet var kärlek. Den hon älskat, är den man han inte längre vill vara. Hon ser som i glimt att han söker andras beundran, dras mot rampljuset, vill hämtas med limousin, dricka sjustjärnig konjak. I egna ögon Gudalik – blev han en demon.

Våldet är dynamiskt

Med de gränser som förskjuts och krymper livsutrymmet och genusskapandet för den utsatta parten och expanderar dito för den våldsamma parten är våldprocessen skrämmande dynamisk. Det är inte vilka kön som helst som skapas på våldets arena. Givet de maktkonstellationer som utvecklas blir det att vara man, manlighet, gradvis synonymt med att bli upphöjd, potent,

maktfullkomlig, ja närmast en övermänniska. Att vara kvinna handlar däremot om att gradvis ha tillgång till ett allt mindre livsutrymme med de flesta sektorer beskurna och med ett stadig insnävande av vad positiv kvinnlighet omfattar. Tidigare positivt laddade sidor hos den konkreta kvinnan laddas negativt och när våldsprcessen gått tillräckligt långt beskrivs hon som en som blivit ett ingenting. Långt nog kommen i processen handlar det om att förintas som den konkreta kvinna hon var (Lundgren 1992, 1993, 1995, 2012).

Den binära uppdelningen mellan maskulint och feminint som etableras i våldsprcessen, här illustrerat genom Ebba Witt-Brattströms text, är nära besläktad med den binära könsförståelsen i *Den sista grisen* av Horace Engdahl; som om kvinnligt och manligt även där talar till och mot varandra. Eller som Philip Teir konstaterar i sin recension av *Den sista grisen*: ”Ofta sammanfaller tonfallet i Engdahls aforismer med ”Han” i Witt-Brattströms punktroman, som om det var samma röst som talade” (*DN* 1/4 2016).

Handen som slår och tröstar

En sol och vårare? undrar Hon under vägen. En dubbelnatur? Länge minns hon vad han gjorde för att göra henne gladare när hon blev oglad. Men så kom Mr Hyde fram igen, ”då rann sinnet över som det heter”. Ser Han ”en blåslagen ömhet” hos henne, som kan föranleda växlingen tillbaka till Dr Jekyll? Hon älskar honom ju av hela sitt ”blåslagna hjärta. Vill inte förlora en sekund mer av din närhet”. Ja, egentligen är det sådan han är, en Dr Jekyll, inte den Mr Hyde han var inne i badrummet. Han ”är” sitt egentliga, riktiga jag när han tröstar ömt – tröstar hon sig i sitt förvridna universum.

En som brutalt slår, för att så smeka henne ömt och varsamt. Efterhand fruktar hon för sin säkerhet ”bara du höjer handen”, det signalerar slag. Men det kan vara ömhet... Han kan emellertid nöja sig med att höja rösten, uppnår det han vill. Men han säger också: ”Jag ska döda dig” – du provocerar mig.

Den systematiska misshandlarens hand som ömsom slår och ömsom tröstar blir en Dr Jekyll och Mr Hyde under våldsprcessens gång (Lundgren 1992, 1993, 1998). Det är han som bestämmer *när* han ska växla om och *hur* han ska göra det – hur nära dödsgränsen ska han ta henne, så att hon begriper att hon är beroende av honom för sitt liv?

Partnern förstår inte alltid hur farligt hon lever (Lundgren 1989, 2012). ”Han sa: Jag ska döda dig. Inte bildligt utan bokstavligen”. Det som kallas Stockholmssyndromet representerar en blek och slapp modell i jämförelse

med vad misshandlarens effektivt växlande hand uppnår. Av kvardröjande kärlek, hängivenhet, tacksamhet.

Vredens vinst

Han rasar ofta. Ebba Witt-Brattströms Han medger en ”oproportionerlig ilska” och ”ett okontrollerat beteende” när hans vrede rinner över. Hon får panik så fort ilskan gör sig påmind igen – med ilskan följer våldet. Kan ”våldsamhet vara symptom på frontallobsdemens”, funderar Hon ursäktande. I så fall ska hon inte lämna honom i sticket, men stå vid hans sida som hon alltid har gjort.

I ett fragment ur *Den sista grisen* säger jaget: ”Det skäl som uppges för vreden saknar oftast proportion till våldsamheten hos den framvällande ilskan”. Konfronteras han med detta, kommer han att ”förneka sanningen och att envist hålla fast vid det påstådda, falska orsakssambandet” (eller han säger ”Inga kommentarer” om författarens eventuella fysiska våldsamhet). ”Vreden är en surrogatkänsla”, säger han i samma sekvens. I en porträttintervju blir författaren personlig och gör orden till sina egna: ”För mig är vrede ett slags substitut för en känsla”. Jag blir vred ”när det är något som jag inte orkar med i min egen erfarenhet” (*DN* 26/3 2016).

Så sant. Ett effektivt surrogat. Det är effektivt att rasa, är även min analys grundad på de många berättelser från våldsamma män jag har intervjuat genom ett långt forskarliv (till exempel Lundgren 1992, 1993, 2012). Med sin ”besinningslöst” *kontrollerade* vrede uppnår våldsutövaren mycket när raseriet kombineras med våld, med hot, med ”bara” att höja handen, med ömhet. Gränserna är det han som bestämmer var de går. Mellan oordning och ordning. Mellan kvinnligheter. Och deras plats. Kontroll över livsutrymme, genusordning, över liv och död. Och oordningen, som han plågas starkt av, kan återställas.

”Förklaringar är alltid bortförklaringar. Om man har situationen i sin hand, behövs inga förklaringar”, säger jaget i ett fragment i *Den sista grisen*. Med denna sorgglöst ansvarsbefriande hållning förundras han över att det ur kärleken, detta universella väsen, kan emanera ”två monster, inte alls två fullkomliga och vackra varelser, som det logiskt sett borde vara. Förklara det den som kan”. Och författaren blir personlig och förklarar att ”det inte finns något svar på den frågan. Det är ödet” (*SvD* 20/3 2016).

Även den systematiska våldsutövaren kan tillåta sig denna lyx – han behöver inte förstå, under våldsprocessens gång försvinner behovet av att förklara och rättfärdiga sina handlingar. Ilskan får stå kvar, den är naturlig – medan våldet försvinner.

Feministen blir projektionsyta

Mannens kontinuerligt förändrade kvinnlighetsnorm under våldsprocessen kräver överensstämmelse med hans maskulinitetssträvan (Lundgren 1992, 1993, 1998). Där får bilden av den självförhärligande guden med uppfattningen av att vara ett geni, fylld av hybris, ständigt starkare konturer. Den upphöjde kräver i sin tur en riktig kvinna, en som offerar allt för kärleken, för honom. Kvinnlighet anpassad efter hans maskulinitet. "Vara vit mans slav" blixtrar förbi Hon i *Århundradets kärlekskrig*.

Mannen på bryggan, identisk med titeln i den andra delen av *Den sista grisen*, säger att han har strävat efter makt och mänsklig berömmelse och framgång vilket har fjärrmat honom från den mänskliga existensen, han har försummat sina närmaste, slutat skämmas, "blivit nästan... fascistisk". Trots denna insikt och hellre än att hamna i "Paradisets syskonvärld", hos feministerna, väljer han existensen som den sista grisen. För han vill leva under jorderikets kalla tvångsförhållanden med köttsliga binära kön och tillhörande makthärligheter, kvinnans kjolkant och läppstiftsläppar, sidensko – som myrten för själen. Och hon är full av en "längtan hon inte ser".

"Feminism" blir projektionsytan för båda parter efter att Hon i *Århundradets kärlekskrig* har rest sig och börjat skriva sig lös i en upprättelseprocess. Så även när vemodet över att ha tappat sin position har övermannat jaget i *Den sista grisen*. Makten framträder som allt annat än troskyldig i det sexualiserade våldskonglomerat som utvecklats. "Den fullbordade penetratio- nen är evigt ett nederlag för kvinnan och evigt en seger för mannen", enligt jaget i *Den sista grisen*. Och kvinnan – feministen? – är förslavad under den manliga sexualiteten. Som är "enkel och rå men robust", enligt *Århundradets kärlekskrig* (se även Lundgren 1992, 1993).

Kungen och kuken

"Every sperm is sacred" har Hon lärt. Ett alibi för hans fantasier har hon blivit, ett "runkmaterial". Kräks av hans nätporr, förnedras i en regim som tvingar henne att kyssa den hand som slår henne och tiggas om den maktfullkomne kuken. "Ge mig kuken Monsieur". Hon, som trodde detta var en erotisk lek, ett spel. Det var det inte. "Din maktutövning gick ut på att krossa mig [...] Den fick dig att känna dig *big*". "Du var kungen, jag var pigan".

Mannen på bryggan säger: Det kan väl kallas kärlek – detta, "sexualiteten med dess hänsynslösa krig och självhävdelse", "slaveriet under hormonerna". Bryggmannen får tala för sig själv. Eller med ordalydelsen till den kärlekskri- gande Hon: "Övermänniska kräver undermänniska".

I våldskonglomeratet kan inte sammanflätningen av kontroll, hot, fysiskt,

psykiskt och sexuellt våld och förnedring tvinnas lös från varandra. Dess betydelse finns i konglomeratet. Och i genusskapandet som potens och allsmåttighet för Honom parallellt med processen mot Hennes verkliga förintande (se även Lundgren 1992, 1993, 1998).

Verklighetslitteratur och våld

Horace Engdahl upprätthåller den traditionstyngda gräns mellan litterärt verk och privatliv (med illa dold vink mot hans ex): "Det privata är skvallrets materia, det personliga är litteraturens materia" (*SvD* 20/3 2016). Och Ebba Witt-Brattström, som såg på sin bok som upprättselitteratur med föregångare från andra som bryter kärlekspakten och skriver om levt liv (*DN* 12/3 2016), har flaggat ut och lämnat bakom sig det feministiska överskridandet av denna gräns.

Författarna bakom de två böckerna illustrerar en högst aktuell diskurs: Det är fortfarande svårt att tala om våldet och dess meningsskapande innebörd. Att tala om verklighetslitteratur och våld i samma andetag är en förbjuden handling.

Än i dag är det hutlöst kontroversiellt att suddas ut gränsen mellan privatliv och litterärt verk i Sverige. Om författaren inte är en manlig geniförklarad Knausgård vill säga – då kan man omtala ett sådant grepp (till exempel i recensioner av de senaste årtidsböckerna som skrivits till dottern) som hypnotisk närvaro med det banala och existentiella sida vid sida, både uppriktigt och strategiskt, vackert och vädjande om socialt och känslomässigt laddade teman – ett sorts metalitteratur som dagens trend att skriva i gränslandet mellan biografi och roman (Granlund 2017).

Som feministisk våldsforskare har jag blivit bekant med olydnadens straffande piska för den som träder över gränsen och talar om det mest skamfulla "privatgjorda". Hur länge den feministiska våldsforskningens kompetens ska förbli liggande oanvänd i världens mest jämställda land, är i skrivande stund oklart. Kanske får vi en föraning kring uppsättningen *Århundradets kärlekskrig* på Stadsteatern i Stockholm och så småningom som opera. Och när Dramaten sätter upp *Mannen på bryggan* som, oklart varför, för närvarande dragits tillbaka från deras repertoar.

Om det inte är möjligt att återbörda våldskonglomeratet – att våld och övergrepp kan bli meningsskapande och forma liv – till blickfånget, kommer framför allt den utsatta att placeras i skamvrån. I dagens verklighet där det inte finns utrymme för svaghet och ynklighet med benämningar som "offer", vill ingen hamna i skamvrån.

Då finns det inte längre någon som är våldsutsatt. Och ingen föröware. Hurra?

Referenser

Dagens Nyheter 12/3, 26/3 och 1/4 2016.

Engdahl, Horace (2016) *Den sista grisen*. Stockholm: Alberts Bonniers förlag.

Expressen 3/2 2016.

Granlund, Merete Røsvik (2017) Ei årstid for alt. *Prosa: Tidsskrift for sakprosa* 23(1).

Kvinnofrid. Huvudbetänkande av Kvinnovåldskommissionen. SOU 1995:60.

Kvinnofrid. Regeringens proposition 1997/98:55.

Lundgren, Eva (1989) Våldets normaliseringsprocess: två parter – två strategier.

Kvinnomisshandel, Rapport nr 14, Jämfo.

Lundgren, Eva (1992) *Gud och alla andra karlar*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lundgren, Eva (1993) *Det får da være grenser for kjønn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lundgren, Eva (1995) *Feminist theory and violent empiricism*. Aldershot, England och Brookfield, USA: Avebury.

Lundgren, Eva (1998) The hand that strikes and comforts. Dobash, Rebecca Emerson och Dobash, Russell P. (red) *Rethinking violence against women*. London och New York: SAGE.

Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Kalliokoski, Ann-Marie och Westerstrand, Jenny (2001) *Slagen dam*. Uppsala: Brottsoffermyndigheten/Uppsala universitet.

Lundgren, Eva (2012) *Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser*. Stockholm: ROKS.

Svenska Dagbladet 20/3 2016.

Vi, nummer 9, augusti 2016.

Witt-Brattström, Ebba (2016) *Århundradets kärlekskrig*. Stockholm: Norstedts.

Eva Lundgren

Professor emerita i sociologi, docent i religionsvetenskap

E-post: evalundgren.no@gmail.com